

Moisés Naím: Černá kniha globalizace

Praha, Vyšehrad 2008, 304 s.

Recenzovaná kniha *Černá kniha globalizace* je ďalším príspevkom do diskusie o tomto rozšírenom fenoméne, ktorý sa stáva priam osudovým pre dnešnú svetovú spoločnosť. Napriek rozsiahlej diskusii je stále ešte zahalený rúškom tajomstva. Globalizácia je totiž ťažko uchopiteľná, fragmentárna. Dotýka sa jednotlivých dimenzií, ako je sociológia, politika, náboženstvo, kultúra, ekológia či ekonomika, na ktorú sa najviac pojem globalizácia zužuje. Mieša sa v nej otvorenosť, pluralita, snaha po univerzálnosti či utvorení svetovej civilizácie, svetového étosu či postmodernej kultúry. Aj keď kniha o tejto problematike čoraz viac pribúda, stále sme ešte odkázaní skoro výlučne na príspevky od zahraničných autorov a analytikov. Ani v prípade recenzovanej knihy to nie je inak. Na rozdiel od predošlých kníh Moisés Naím nepodáva teoretickú štúdiu globalizácie, na aké sme zvyknutí. Zameriava sa na praktickú analýzu dopadov globalizácie na človeka i spoločnosť. Kniha sa po svojom vydaní stala hneď bestsellerom, ktorý vyšiel skoro v dvadsiatich jazykoch. Prestížny denník Washington Post ju označil za jednu z najlepších kníh, ktoré v danom roku vyšli.

Moisés Naím v žiadnom prípade nepatrí k teoretikom od zeleného stola. Tento skúsený ekonóm, analytik socio-ekonomických problémov, získal praktickú skúsenosť s globalizáciou, s jej vývojom a dôsledkami už v 90. rokoch, keď pôsobil ako minister obchodu a priemyslu vo Venezuele a neskôr ako výkonný riaditeľ Svetovej banky. Svoje uznanie si získal aj svojimi odbornými príspevkami v prestížnych svetových periodikách, ako sú americký Time, The Washington Post, The New York Times, Financial Times, francúzske Le Monde, španielske El País, talianske L'Espresso alebo nemecký Berliner Zeitung. V súčasnosti pôsobí v Carnegieho nadácii pre medzinárodný mier, kde je šéfredaktorom časopisu Foreign Policy a taktiež je členom Svetového ekonomického fóra.

Český názov *Černá kniha globalizace* úplne nezodpovedá obsahu samotnej knihy. Vyvoláva totiž dojem, že Naím sa pokúša o celostnú analýzu negatívnych dopadov globalizácie, ako je stret kultúr a hodnotových systémov, etnicita, nacionalizmus a pluralita, fundamentalizmus a tolerancia, demokracia, teokracia a diktatúra, boj za slobodu a terorizmus, lokálna a globálna ekonomika, globálne otepľovanie. Autor však celú dikciu sústreďuje na problémy sociálnej a ekonomickej dimenzie spoločnosti, zneužívanie spoločenského systému a zneužívanie ľudí v prospech trhovej ekonomiky v podobe nezákonného obchodu. Tento socio-ekonomický problém vystihuje pôvodný názov, ktorý hovorí o nezákonnom zmocňovaní sa globálnej ekonomiky pašerákmi, kšeftármi a falšovateľmi, čo prezrádza aj originálny názov knihy (Illicit How Smugglers, Traffickers, and Copycats are Hijacking the Global Economy).

Celú svoju pozornosť upriamuje na odvrátenú tvár globalizácie, kde odhaľuje závažné socio-ekonomické problémy, ktoré spočívajú v obchodovaní úplne so všetkým. Od odpadu, výrobkov vecí, obchodných značiek, prírody až po samotného človeka, jeho zneužívanie a využívanie na obchod s orgánmi a duševným vlastníctvom. Naím sa tak pokúša o systematickú analýzu dopadov zneužívania spoločnosti a spoločenského poriadku nezákonným obchodom. Poukazuje tak na skutočnosť, čo všetko znesie demokracia.

Svoju praktickú štúdiu o dopadoch globalizácie podáva v trinástich kapitolách, ktoré sú pomyselne rozdelené do dvoch celkov. V prvých kapitolách (1-8) poukazuje na pomýlený prístup k problému nezákonného obchodovania a na jednotlivé formy negatívnych javov a dopadov, ktoré sa v tejto problematike pri globalizácii odohrávajú. V druhej časti (9-13) sa snaží o ucelenejšiu analýzu príčin, ktoré sú podpísané pod rozmachom ilegálneho obchodu, pokúša sa nájsť riešenie pre elimináciu daného stavu v globálnej i lokálnej spoločnosti, ako aj o krátku víziu do budúcnosti. Hneď v úvodnej kapitole opisuje tri veľké ilúzie nielen politikov, ale aj celej verejnosti, vďaka ktorej nezákonný obchod prosperuje. Po prvé, že nejde o nič nové, po druhé, že nejde pri ňom len o zločin, a po tretie, že ide o „podzemný“ jav. Všetky tieto ilúzie nás postupne vedú k spoločenskej akceptácii a apatii k čiernemu obchodu.

Prvou oblasťou, ktorú Naím opisuje, je obchod so zbraňami a jadrovým materiálom. Zo sociologického hľadiska stojí za pozornosť, že trhové princípy prevládajú nad ideologickými hodnotami. Navyše tento typ ilegálneho obchodu využíva vďaka dômyselnému labyrintu sprostredkovateľov legálne cesty a štátne inštitúcie, čím poukazuje na spájanie legálnosti s nelegálnosťou. V závere kapitoly odhaľuje paradox západnej civilizácie, ktorá sa v mene mieru a osobnej slobody stáva čoraz viac po zuby ozbrojenou spoločnosťou. Naím tak implicitne poukazuje

na nedôveru demokratickej spoločnosti v samu seba tým, že neverí v schopnosť zabezpečiť bezpečnosť všetkým a dáva túto moc jednotlivcom.

Druhou oblasťou je obchod s drogami. Ten sa, bohužiaľ, vďaka globalizácii presúva z tradičných stredísk Latinskej Ameriky do oblastí Blízkeho východu. Poukazuje na využívanie technického pokroku v podobe nových technológií, ako aj na nové dômyselné formy prepravy psychotropných látok. Aj v tejto kapitole odhaľuje paradox západnej kultúry spočívajúci v tom, že civilizovaný svet sa zameriava na boj proti ponuke a zanedbáva boj proti dopytu. Preto úlohu boja proti dopytu preberajú mimovládne organizácie, ktoré nedisponujú dostatočnými nástrojmi, aby ich boj bol úspešný. Z takého konania pramení to, čo môžeme vidieť v západnej kultúre, kde pre účinnejšiu formu boja proti ponuke dochádza k legalizácii niektorých foriem dopytu, ako je to v prípade marihuany.

Tretou oblasťou nelegálneho obchodovania je problém emigrácie a obchod s ľuďmi v podobe novodobého otroctva. Naím poukazuje na šokujúci fakt. Štyristo rokov trvalo transatlantickému obchodu, aby do Nového sveta priviezol 12 miliónov otrokov. Dnes je to 700 000 až 2 milióny ročne, pričom za desať rokov len z Ázie bolo prepašovaných 30 miliónov žien a detí. (s. 86) V prípade emigrácie poukazuje Naím na stieranie rozdielov medzi východiskovými a cieľovými krajinami emigrantov, ako je napríklad Maroko, ktoré zápasí s odlivom i prílivom migrantov. Obchod s ľuďmi však možno považovať za jeden z najnemorálnejších obchodov. Často ťaží z ľudského zúfalstva a degraduje hodnotu človeka. Mnohí tak končia na plantážach, v továrňach či ako „tovar“ v obchode so sexom, pričom mnohé krajiny práve ťažia zo sexuálnej turistiky. A tak boj proti obchodu s ľuďmi ostáva skôr na pleciach rôznych mimovládnych organizácií.

Ďalšou oblasťou, ktorú Naím rozoberá, je obchod s duševným vlastníctvom či pranie špinavých peňazí. Dnes sa kopíruje, falšuje všetko, po čom je dopyt, teda nielen luxusné značky, umenie či bankovky, ako to bolo v minulosti. Ide o priemyselné výrobky, software či liečivá. Naím dokonca dokladá štatistiky z vládnych zdrojov a svetových organizácií, napríklad Svetová zdravotnícka organizácia odhaduje, že až 8% svetových dodávok liečiv tvoria nelegálne výrobky. Taktiež pranie nelegálnych príjmov cez medzinárodné a lokálne banky je dôkazom, ako ilegálny obchod využíva legálne prostriedky na svoju činnosť.

Posledná oblasť, ktorú Naím analyzuje, je obchod s prírodou, ľudskými orgánmi a odpadom. Kapitola by si však vyžadovala rozdelenie na ilegálny obchod s prírodou a životným prostredím a na obchod s ľudskými orgánmi, prípadne ho zaradiť medzi obchod s ľuďmi. Autor opisuje, ako sa dá človek, jeho orgány rozpredať. Dopyt je po obličkách, pečeni, srdci, očných rohovkách, krvnej plazme, kostnej dreni, ale aj pľúcach či genitáliách, ktoré sa využívajú na výrobu liekov či preparátov, pričom tento záujem a obchod neupravuje žiaden medzinárodný zákon. (s. 151) Autor tak otvára veľmi citlivý a zároveň naliehavý problém, v ktorom zohráva úlohu na jednej strane ľudské utrpenie a na druhej jeho zneužívanie pre obchod. Na oboch stranách totiž stojí trpiaci človek, jeden po zdravotnej stránke, druhý po stránke hmotnej, pričom sa zneužíva aj neznalosť a neaplikácia ľudských práv, za ktoré sú zodpovedné jednotlivé štáty. Navyše niektoré krajiny využívajú obchod s orgánmi vo svoj prospech. Naím uvádza podozrenia analytikov voči Číne, ktorá rozšírila rozsah hrdelných trestných činov. (s. 153)

Tejto prvej časti nie je čo veľmi vytýkať. Autor vykladá fakty v súvislostiach, používa aktuálne informácie (originál vyšiel r. 2005) zo sociálnej, politickej a ekonomickej oblasti, pomáha si analýzami a štatistikami, pričom ide o relevantné údaje získané od medzinárodných organizácií či vládnych zdrojov. Poukazuje na paradoxy, ako je boj proti násiliu a zároveň vyvážanie zbraní, boj proti obchodu s bielym mäsom, ale zároveň užívanie si sexturistiky, boj proti detskej práci a otroctvu, ale nákup lacných výrobkov.

V druhej časti (kapitoly 9-13) sa Naím pokúša o analýzu zodpovednosti za daný stav, pričom rozoberá aktivity vlád, vzťah občanov a zločincov, ako aj hľadanie príčin neúspešného boja proti ilegálnemu obchodu a socio-ekonomickým problémom. Zároveň sa pokúša o načrtnutie riešení a malú víziu do budúcnosti. Avšak tak, ako v prvej časti podáva podrobnú analýzu, tak v druhej časti ide viac po povrchu. Navyše aj v ďalších kapitolách pokračuje v kritike, tentoraz analyzuje nedostatočný prístup jednotlivých štátov na lokálnej i svetovej úrovni. V prvom rade kritizuje úzkostlivý protekcionizmus národných záujmov, ktorý sa stáva prekážkou medzinárodného práva. Preto zákony týkajúce sa obchodu so zbraňami, národné akčné plány boja proti drogovej kriminalite, zákony o migrácii a opatrenia proti obchodu s ľuďmi a orgánmi či zákony, ktoré riešia problémy s ochrannými značkami a duševným vlastníctvom, je veľmi problematické zosúladiť tak, aby bol boj proti

ilegálnemu obchodu účinný. Jednoducho zavedenie účinného celosvetového režimu musí byť v národnom záujme jednotlivých krajín. V tejto súvislosti kritizuje byrokratický aparát organizácií so svetovou pôsobnosťou, ako sú OSN, OECD, UNESCO, NATO, G7 a podobne.

Taktiež význam a pôsobnosť organizácií, ako je Interpol alebo Europol, ide na úkor boja proti čiernemu obchodu. Navyše poukazuje na nepomer oblastí, ktoré sa transformujú pôsobením globalizácie. Oblasti ako činnosť polície, vlád, pôsobnosť medzinárodného práva a vymožiteľnosť zákonov zaostávajú za ilegálnym obchodom. Taktiež svetovou decentralizáciou sa len minimálne stierajú socio-ekonomické rozdiely v jednotlivých svetových regiónoch, čím sa geopolitika mení na geoekonomiku. Štáty strácajú kontrolu nad fungovaním spoločnosti, čím majú menší priestor na uplatňovanie vlastnej moci a predstavitelia globálneho ilegálneho obchodu prostredníctvom ekonomickej sily získavajú aj politickú moc. Autor vidí riešenie v zmene postoja svetových i národných politik v tom, čím ich kritizuje. Je potrebné zamerať sa na boj po dopyte namiesto po ponuke. Zároveň upozorňuje na lepšie využívanie nových technológií, ako je biometria, na vedenie databázy pre identifikáciu osôb, nové detekčné zariadenia či inovatívne bezpečnostné postupy, pričom by išlo o vzájomné prepojenie v rámci jednotlivých štátov. Takéto riešenia pomôžu potrieť ilegálny obchod.

Čo možno autorovi vytknúť, je to, že kritický postoj podáva až v jedenástich kapitolách, ale riešenie týchto globálnych problémov len v dvoch. A aj to ide skôr o všeobecnejší náčrt riešení než o konkrétne postupy. Naím tak nepodáva veľmi jasné návrhy riešení, gro jeho knihy tvorí skôr kritická analýza súčasného stavu svetovej spoločnosti v otázke ilegálneho obchodu. Na mnohých miestach v druhej časti sa príliš opakuje.

Taktiež podáva slabú konfrontáciu aktuálneho stavu s činnosťou takej organizácie, ako je OSN, ktorá zastáva na poli medzinárodnej politiky skôr výslovne pragmatický postoj. Navyše Naím vidí riešenie v úplnom potretí ilegálneho obchodu, čo vyznieva utopisticky, najmä v konfrontácii s načrtnutými riešeniami.

Aj napriek týmto nedostatkom ide o kvalitnú a prínosnú publikáciu. Navyše podáva kritiku neoliberálnej, jednodimezionalnej ekonomickej koncepcie, kde trhové mechanizmy prevládajú nad spoločnosťou a zneužívajú ju. Poukazuje na to, na čo sa mnohí dívame cez prsty s pocitom, že nás sa to netýka, pričom sa snaží vyburcovať diskusiu a najmä aktívny tlak na politiku. Uznanie patrí i vydavateľstvu, ktoré dokázalo vydať preklad do troch rokov od jeho pôvodného vydania. Navyše kniha obsahuje bohatý poznámkový aparát a bibliografiu, čím sa stáva oceneným príspevkom do diskusie o fenoméne globalizácie pre sociológov či politológov.

Tomáš Kříž